

Bakioko ibarra

TROPA FAXISTAK BAKION SARTU ZIRANEKOA (1937.05.09)

Aurten bete dira 75 urte gure erria faxisten eskuetan jausi zana. Gure sasoiko gazte eta elduen artean ia ezezagun dan jazokerea dogu ordukoa, guretariko askok zaarri orren inguruan inoz zeozer entzun izan arren. 1936 urterik 1937 urtera bitartean gure artera ekarri eben guda anker atako beste jazokizun asko lez areantxu lotu da aaztuta berau, gomuta azpian lotu be. Asagoko, aspaldiko egin jaku, aurki. Alan bada, utsune ori zeozelan arteztu gurean, urrengo lerroon bidez, labur-labur bada be, aren barri ekarri gura geunke zuokana.

Guda lerroa geroago eta parajeago egoala, **Bakioko** udalak, **Urbitar**teko Leandro Oraindi alka-tea buru zala, agindua emon eban 1937ko maiatzaren 1ean erria utsitu eta Zallarantza iges egiteko¹.

Maiatzaren 8ko goizaldean, Bermeoko Agirre auzotik **Burgon** eta Arana auzotik **Matxixakon** gora etozan indartsu Frece Nere tropa italiar-es-painiarrak **Bakiorantzako** bidean, euskal tropak

atzeraka joiazala. Egun beratako arrastiko 5.30etan lortu eben Burgoganera eldutea, andixik **Matxixakora** joateko asmoaz. Arrasti beratan zabaldu ziran, bada, batetik, Arballo eta Oruezarretarantza, eta, bestetik, Landaluze, Goienzabal eta Garbolarrantza, Sollube iparreko mendikatean barrena, baia **Matxixakon** sartu barik.

Urrengo egunean, maiatzaren 9an, domekaz, goizeko 8.15etan, jausi ziran **Matxixakon** egozan bateriak euren eskuetan, bertan inor ez egoala². **Matxixakoko** bateriak koiu ostean, asi ziran tropa matxinatuak **Bakiorantzako** bidea barrian egingen. Frece Nere izeneko guda-taldearen 4. erregimentuko tropak ziran. **Bakion** sartu ziran, bada, San Pelaiotik bidez bide beerantza etozan tropak orreek, goizeko 11.30etan. Errian tropa faxistetan leenengoak sartuten izan ziran areek. Era batera, Mañutik urten eta Andramarietaganerantza jo eben beste tropa batzuk. Andramarietaganegaz jaubetu ostean, andixik Elorrieta eta Goikoetxe

albotik beera joanda, arik eta Mungiarako bide nagusia ebagi artean, sartu ziran **Bakion** Melillako eiztarien B batailoiko konpainia bi (“Tabor de Regulares” izeneko moruak)³.

Errian sartu eta ordu betegarrenean, **Iatako** bizkarregino eldu ziran tropa matxinatuak. Onetan guztionetan, faxistetan 8 ildako eta 39 zauritu suertau ziran. Euskal gudariak eta milizianoak **Iatarantza** atzera eginkeran, euren lerroak eusteko egindako aaleginaren ondorioa, atan be.

Faxistak idatzitakoa

Soldadu faxistakaz batera sartu ziran **Bakion** kazetari faxista batzuk be eta eurak idatzitako lekukotzak ona ekarriko doguz jarraian. Gudatean, irakurleen biotzak gogoberotuteko ekintza eta jazokerak puztu egiten dira arean eta sarri, euren alderdikoentzako gauzak beti ondo doazelako itxurea emoteko, jakina.

Alan bada, eurentan leenengoa, ABC egunkariko Sevillako barriemoilea zan José Goñi. Beraren lumatik jakingo dogu zelangoak izan ziran asikerako ordu areek. Euskeraz biurtuta⁴:

“Domeka goizean, goizeko 11.30etan, sartu ziran gure soldaduak itsas bazterreko **Bakio** ize-

neko erritxuan. **Matxitzako** lurmusturra aurreko egunean, ilundian, koiu eben. Ordu betegarrenean, **Iatagino** igan eben, bertatik ia arrika jo leitekezala Bilboko itsas adarra eta portua.

Bakiogino joan nintzan gure tropen atzean. **Matxitzakon** lotu nintzan. Bertan itsasaldeko bateria bat egoan, arerioak atzean itxita, denporarik ezagaitik, aurki. Kainoiak urrengoau euken idatzita paparrean: TRUBIA, 1890.

Egundokoa izan zan geure tropak **Bakion** sartzekoa. Brigada Mistoko tropak ziran, eurentariko geienak Extremadurako boluntarioak. Erria jago ten egozan lau batailoi gorriak **Iatamendira** egin eben anka aurreko egunean, euren zoritxarra dala-eta, birao-urtika, danagaitik eta danaren aurka egundokoak esaten, biotza galduta. Egun bi leenago miliziano bi fusilau ebezan jagonleku jakin batera joateari uko egiteagaitik. Beste miliziano bategen oinari egin eutson tiro ume eta andra batzuen aurrean, beroneeri ori egiteko errazoa esan eutsela: “Olan ospitalera eroango nabe eta egun batzuetan, beintzat, baketan egongo naz.”

Bakiok udatiar geiago daukoz bertako erritarak baino. Azken oneek ia geienak iges egin dabe. Geienak separatistak ziran. Areek, baia, bederatz

Elexalde auzoa eta Soloburu, Kopelagane, Azkarreta eta Arritxugane mendiak atzean

ilabetean itxaroten egon dira askatuak izan artean. Batzuk ordurik ostenduta bizi izan dira, bitarte guzti onetan ziurtasunik ezak eragindako larritasuna bizi izan dabela, baia bein be itxaropena galdu barik. Gure tropak errian sartu ziranean, ogi zuria oneri eta areri emoten sartu ziran. Ostenduta egon ziranak leenengoak izan ziran agirian urteten. Euren lagunak oztan-oztan ezagutu ebezan. Euretari bat, Tradición (falangismoa) dalakoaren izen andiko zabaltzailea izan zana, Manuel María Arredondo, ia 20 kilo argalago egoan. Guda mutileri banderea eskuetatik kendu eta areri munda asi jakozan, urte askoan ama ikusi barik, amari musua emoten jakon lez. Ikuskizun zirraragarria izan zan a. José Goñi”

Donostiako LA VOZ DE ESPAÑA egunkari karlistan antzeko gauzak idatzi ebazan soldadu faxistakaz batera **Bakion** sartutako beste barriemoile batek, beronek leengoak baino jakingarri geiago emoten deuskula. Euskeraz iminita⁵:

“Sollube mendiko iparrean legionarioak aurrera egin eben Bermeotik urtenda, **Matxitxakon** zear eta **Bakio** Basigo erria atzean itxi artean. Legionario falangistak **Matxitxakon** barrena, itsasoa alboan eukela, **Bakior** antza egin eben aurrera. Goizean sartu ziran **Bakion**. Gorriak maiatzaren 8an beratan iges egin eben, **Matxitxako**ko lubagiak utsik itxi ebezala. Bertan zapatu beratako egunkari zatiak topau

ebezan. Gorriak lau kainoidun itsasaldeko bateria bat eta beronentzako munizino ugari itxi ebezan atzean. Ilabete batzuk leenago imini ebezan bertan. TRUBIA izeneko etxeak 1890. urtean egindakoak ziran. Falangistak **Bakion** sartu ziran eta **Iata** mendian gora egiten asi ziran. **Bakio** biztanle batzuk guda mutil falangisteri ondo etorria egin eutseen. **Bakion** eskoitar errefuxiatu asko egoan. **Bakion** barrena baitailoi gorriak, au da, ITXASALDE, MEABE eta SAN ANDRES eta diziplinarioetariko bat, atzera egin eben, maiatzaren 8ko gauera artean egon ziran errian bertan. Zapatu gauean **Iatamendiko** jaigon lekuetara igan eben. **Bakio** udalak zortzi egun leenago egin eban anka errotik, Zalla errian barrian udala eratuteko. Erri funtzionario guztiak bertara eroan ebezan. Ez zan errian euretari bape lotu. Argi-indarra kenduta egoan. **Bakion** egozan errefuxiatuen artean abadeak eta beste eleizgizon batzuk be baegozan. Bilbotik ospa eginda, bertan ostendu ziran, CNTkoen bildur, aurki. **Bakion** etxe guztiak oso-osorik egozan. Tiro otsak birritan baino ez ziran entzun ordurate, eta eurok aurreko astean, atan be. Donostiatik iges egindako batzuk **Bakion** euki eben gordelekua, komentu baten, euki be. Egia esanda, **Bakion** ez zan egon goseterik. Esnerik eta arrautzarik ugari baegoan etxaldeetan, oster, ez egoan ogirik, ez oriorik, ez eta bear-bearrezko ziran bestelango jakirik. Areatzearen ondoan baegoan

Rosarioena, Felieta, Quintatorre etxeak, Tallu eta Iata mendiak atzean

Solobarru etxea, Arrilabanaga lekua eta Belategi mendia aztean

kooperatiba eran abertzale ospetsuak egindako bizitzetako etxe bat.

Tropa falangistak **Bakion** sartu ziran domeka eguerdian, basoetatik etozala. Gorriak leenago iges eginda egozan. Errian bertan ez zan egon burrukaldirik, ez eta tiro artu-jaurtigirik. Leenengo-leenengo Brigada Mistoko brigadista moltso bat sartu zan errian, euren burruka banderak agirian ebezala. Erriko biztanle batzuk amaibako poztasunaz artuak izan ziran soldaduak, Espainiako banderari gur eginaz. Iru gizon belauniko imini ziran aren aurrean: Olaskoagatar anaia biak eta Manuel María Arredondo jauna. Irurok erriko etxalde baten bederatzi ilabetean ostenduta egon ziran. Falangistak ogi zuria banandu eben erritarren artean. Bizkai eta Gipuzkoako gobernadorea zan Arellano jauna eldu zan bertara, soldaduak errian sartu eta gitxira, erriaren ornikuntzea eratuteko. Domeka goizean beratan Bilbotik etorritako txirringululari bat eldu zan **Bakiora**, guda lerroak zearkatuta, domekako egunkari bat aldean ekarri eban.”

Donostiako UNIDAD egunkari falangistak auxe ekarran soldadu-barriemole zan batek idatzitakoa. Euskerara ekarrita⁶:

“**Bakio** konkistauta. Erria goizeko 10etan konkistau genduan. Arerioak arin-aranga egin eban **Iatamendiko** lubagietan gordeteko. **Bakiok** ez eban ikusi gorri-separatistak eragindako bildur-ikara ankerrik. Bilboko bide nagusiagaz bat egiten dauan erriko bidearen alboetan txaletak ikusi leitekez an-or-emenka. Onek itxita egozan eta ez zan eurentan kalterik edota lapurretarik egin zanik ikusten.

Erritarrak geienak borondatez egin eben iges erritik. Beste batzuk Gipuzkoara joan ziran euren senitartekoen barri eukiteko. Bidean umeteria txikerra ikusten zan, sei-edo ume besterik ez. Abade jesuita bi ikusi ziran. Beroneek oiko bizitza egiten izan eben, mezea emon eta bestelango eleizkizunak egiten izan ebezan ezelango eragozpen barik. Jesuiten udako egonlekua itsasoari begira, etxunduta antzean, eginda egoan, Basigoko aretazan, atan be. 1936 irailetik aurrera Gipuzkoatik etorritako errefuxiatuentzako aterpetxe eran biurtu eben. Andik iges egindako berrogei familia bertan aterpetu ebezan. Etxearen inguruko lorategietan egozan zugatzak ebagi ebezan orretarako.

Iatako inguruetan ez zan ikusten espainiar soldadurik. Ostera, patruila gorriak ibiltzen ziran ara

ona. Falangistak etxaldeetara joaten ziran gudarako mutilen eske edo bila. Bide nagusiaren ezkerreko bizkarrak faxisten eskuetan egozan. Erregularrak erasorako prest egozan. Gaua baketsua izan zan. Andixik eta eundaka metro batzuetara **Iatako** igokerea egoan. Burruka gogorrek egongo zirala emoten eban. Zaurituak menditik beerantza andetan ekarten ebezan. Larrien egozanak anbulantzia-kamioietan eroaten ebezan.”

Azkeneko lekukotzea PENSAMIENTO ALAVES egunkari tradizionalistako barriemoilea zan Jacinto Aizpuruak dakarsku. Guk euskeratuta, barriz:

“Zapatuan jakin zan **Matxixako** lurmusturra nazionalen eskuetan egoana. Domeka arrastian kamioneta bat eldu zan Bermeora Bizkaiko gizarte onaren gaztez beteta. Gazteok ostuta egon ziran eta nazionalen alderdira **Bakiotik** igaro ziran. Andixik, **Matxixakotik**, urten eban, tropa nazionalak bertara sartu baino leentxuago.

Matxixakon lubagiak utsik toupau ebezan. Oindinokarren, zapatuko egunkari batzuk ikusi eitekezan bertan. Ganera, itsasaldeko lau kainoi eta eurentzako munizino ugari itxi ebezan atzean. Kainoiak ilabete batzuk leenago imini ebezan bertan. Kainoiak TRUBIA 1890 idatzita euken paparrean. 10 ½-ko kainoiak ziran.

Maiatzaren 8an, tropa gorri-separatistak **Bakion** sartu ziran atzeraka etozala eta **Iatamendira** igan eban zapatu gauean, nazionalakandik igeska, beroneek **Bakiorantza** aurrera egiten ebelako. Lau batailoi gorri-separatista izan ziran **Bakion** egonekoak: ITXASALDE, MEABE, SAN ANDRES eta diziplinarioetariko bat. Maiatzaren 8ko arrastira arte **Bakion** egon ziran. Sano biotz-galduta egozan. Batzuk mendiko jagonleku batera igateari uko egin eutsoen. **Bakion** bertan il ebezan, beste milizianoeri erakutsia emoteko, aurki. Ganerako milizianoak, ostera, eurenentan ekin eta uko egin eutsoen jagonleku aretara igateko. Alan bada, azkenean, a utsik lotu zan. Erritarren lekukotzearen arabera, lau batailoietako milizianoak txarto erantzun eban zapatuan **Iatara** igateko agindua emon eutseenean.

Espainiar tropak **Bakion** basoetatik sartu ziran maiatzaren 9ko eguerdian. **Bakion** ez egoan guda mutil gorri-separatistarik, leenago anka egin ebelako. Brigada mistoko soldadu moltso bat erriko kalera jatsi eta parajetu zan, burruka bandera apaltxu bat airean eroiela. Amaibako poztasunaz artu

ebezan. Gizonak, andrak eta umeak gurtu eban espainiar banderea, munka eta negarra begietan. Iru gizon belauniko imini ziran aren aurrean, Olaskoagatar anaiak eta tradizionalismoaren zabaltzaile andia zan Manuel María Arredondo. Bederatzi ilabetean etxalde baten ostuta egon ziran eta ia inok ez dau jakin izan euren barri.

Zortzi egun leenago, udal separatistea erbestera joan zan, Bilbon a barrian eratuteko. Erri funtzionarioak beragaz eroan ebazan. Erria, zoriak zer ekarriko, bakar-bakarrik lotu zan, argi-indarririk ez eukala.

Gerogarrenean **Bakion** sartu ziran erreketekak poztasunez eta gedarka artu ebezan, “Arriba España-ka, atan be. **Bakion** Espainiaren aldeko sentimendu sakona igarten zan, Bermeon igarri ebenaren aurkakoaren aldean. **Bakio**, ostera erri abertzalea izan zan. Baia gorri-separatistak aurretik erabilitako errefuxiatu asko egozan bertan. Egun beratan euren ostulekueatik urten eban. **Bakion** Matías Solano Alcalde aita agurgarria egon zan ostenduta. Kaleko jantzita ibiltzen zan. **Bakion** eleizgizon eta eleizandra asko egon zan ostenduta. Baita Pérez de Arregi aita agurgarria be, Donostian sano ezaguna.

Bakion etxe guztiak oso-osorik egozan. Tiro otsak birritan baino ez ziran entzun, eta eurok aurreko astean, atan be. Miliziano batek fusila artu eta txankan tiro egin eutson. Beste tiroak miliziano bi ilteko izan ziran, jagonleku batera igateari uko egin eutsoelako.

Donostiatik anka egindako errefuxiatu batzuk egon ziran **Bakion**, komentu baten egon ziran aterpetuta. Nazionalak errian sartu orduko, ez egozan inon, egun batzuk leenago anka eginda egon ziralako. Itsasoaren ondoan kooperatiba separatista batek egindako etxebizitza moltsoa egoan. Bertan abertzalerik garrantzitsuenak biziten ziran.

Bakion ez zan egon goseterik. Esne eta arrautza ugari egoan etxaldeetan. Ostera, ez zan orgirik, ez oriorik ez eta bear-bearrezkoak ziran beste jakirik egon.

Arrastian, ogiz betetako zakuak eroiazan kamioneta bat sartu zan **Bakion**. Aren atzean arineketan egiten eban umeak “Arriba España” gedarka ibili ziran. Tropa nazionalak **Bakion** sartu eta gero, Gipuzkoa eta Bizkaiko gobernadore orokorra zan Arellano jaunak agindu eutsen erritarrentzako ornikuntza zerbitzuak eratuteko Bizkaiko komisario

karlista zan Hearle jaunari, Unibaso kapitaiari eta Bizkaiko Erreketeko kide garrantzitsuenetarikoa batzueri. Andik gitxira, erritarren bearrizanak ostalduteko neurriak artuteko **Bakiora** parajetu ziran areek. Neguko Laguntasuna izenekoa atondu eben.

Goizeko leenengo orduetan Bilbotik txirringulari bat eldu zan **Bakiora**, guda lerroak igaro eta gero. **Bakiora** onik eldu zan, paparrean ezauzgarri abertzalea eroan eta besapean egunkari bat ekarrala.

Ez zan ikusten arerioaren tropen mobimenturik ez eta tanke areriorik be. Euskal tropak defentsa leerro batera egin eben atzera, bertan erasoari gogor aurre egiteko asmoaz.”

Argibide batzuk

Frecce Nere (gezi baltzak), italiar-espainiar erregimentu mistoa zan. Ofizialak batez be italiarrak ziran bitartean, guda mutilak espainiarrak ziran geienak, Extremadura eta Galizakoak. Euren afiliazio politikoa faxismo-falangismoa zan.

Manuel María Arredondo, Bizkaiko Tradición Falangista izeneko alderdiko buruetarikoa eta aren zabaltzaile sutsua zan. **Bakion** egon zan ostuta, **Bella-Bistako** Olaskoagatar anaiakaz batera (beraren lobak). **Bakio** Bella-Bistako Pilar Goitiagaz

egoan ezkontuta eta, osterantzean, Bilbon biziten zan. 1937ko maiatzaren 10ean **Bakio** udal gestora-ko alkate izentau eben, erriko leenengo alkate faxista izan zala. Urte beratako bagilaren 22an, ostera, **Bakio** itxi eban, Bilboko udaleko gestora kide izentau ebelako, José María de Areilza Bilboko leenengo alkate faxistearen agindupean, atan be⁸.

Olaskoagatar anaiak, Bella-Bistako semeak, biak karlista sutsuak ziran. Euretari-ko batek, Anastasio Olaskoaga Goitia, erreketek zala, Lleida-ko Tremp-eko burrukaldian galdu eban bizia 1938ko abenduaren 26an. Bestea José Antonio Olaskoaga Goitia zan. Bion ama Carmen Goitia, Bella-Bistakoa, izan zan⁹.

Ondorio batzuk

Tropa faxistak **Bakion** sartu ziranean, erria utsik egoan, askok iges eginda eta beste batzuk etxeetan sartuta, bildurrez, seguru antzean. Ume gitxi batzuk baino ez ei ebezan kalean ikusi eta ortik gora, iru gizon besterik ez jakezan parajetu ondo etorria egiteko, bi errikoak, bestea kanpotarra, falangistea au eta karlistak areek biak, irurak eurenentan sutsuak.

Ori dala-eta, Espainiaren aldeko sentimentua igarri ei eban barriemoiletariko batek, Bermeon ondo etorria egiten bidera inok ez eutsuelako urten, aurki. Baia, onartu egiten eben **Bakion** erritarrik

geienak abertzaleak zirana.

Bateko, **Bakion** Donostiatik joandako errefuxiatuak bertan egonak izan ziran, baia faxistak eurak errian sartu orduko, barrian anka eginda egozan. Ortik aurrera, besteko, eskoitar, eleizgizon eta eleizandra batzuk be errefuxiauta egon ziran **Bakion**, Bilbotik urtenda, **Bakio** leku segurutzat eukelako, antza. **Bakion** inok ez eutsen ezelango kalterik egin, bestertara baino, euren eleizkizunak egiteko askatasun osoz ibiltzen ei ziran.

Faxistak eldu ziranean, ez egoan gudaririk edo milizianorik errian, aurreko egunerik **Iatako** lubagietan gordeta egozalako. Errian ez zan egon burrukaldi eta lapurretarik, etxe guztiak oso-osorik egozan eta.

Azkenik, **Bakion** ez ei zan goseterik ezagutu, bear-bearrezkoak ziran jaki batzuk eskura egon ez arren eta argi-indarrik egon ez arren.

Iniaki MARTIARTU
2012ko bagilean, **BAKIO**

BIBLIOGRAFIA ETA ITURRI DOKUMENTALAK

- (1) EUZKADI 7.598 zk. - 1937.05.04 eta 0284/016 Libro de salida de documentos 1932-1937, azken au Bakioko Udal Agiritegian
- (2) BERMEO Y LA GUERRA CIVIL. LA BATALLA DE SOLLUBE, Francisco Manuel Vargas Alonso, EUSKO IKASKUNTZA, 2007. (291., 292. eta 464. orr.)
- (3) BERMEO Y LA GUERRA CIVIL. LA BATALLA DE SOLLUBE, Francisco Manuel Vargas Alonso, EUSKO IKASKUNTZA, 2007. (305. orr.)
- (4) DOBLE DIARIO DE LA GUERRA CIVIL 1936-1939, IV TOMOA, 30 zk., ABC, EDITORA PRENSA ESPAÑOLA, 1979. (7. orr.)
- (5) LA VOZ DE ESPAÑA, 200 zk. - 1937.05.11.
- (6) UNIDAD, 202 zk. - 1937.05.12.
- (7) PENSAMIENTO ALAVES, 1.327 zk. - 1937.05.10
- (8) 0008/001-BAKIO Libro de actas municipales 1933-1937 eta 0002/002-BAKIO Libro de actas municipales 1937-1939, biak Bizkaiko Foru Aldundiko Agiritegian.
- (9) 010/001-BAKIO Papeles varios 1947-1949 eta 0002/002-BAKIO Libro de actas municipales 1937-1939, biak Bizkaiko Foru Aldundiko Agiritegian, eta 0374/002-00 Difuntos 1920-1970, Bizkaiko Eleizearen Historia Agiritegian, eta 0009/003-JUZGADO Libro de defunciones 1930-1954, Bakioko Udal Agiritegian.